Terhi Aalto-Setälä, Eeva Huikko, Jaana Suvisaari

15.10.2019

Eduskunnan kunta- ja terveysjaosto

Torstai 17.10.2019 klo 9.30

Lausuntopyyntö koskien hallituksen esitystä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2020, teemana mielenterveyspalvelut perustasolla koskien erityisesti lapsia ja nuoria, mukaan lukien opiskelijat

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto ja tulla kuulluksi koskien perustason mielenterveyspalveluita, erityisesti lasten, nuorten ja opiskelijoiden osalta.

Hallitusohjelmassa pyritään peruspalveluiden saatavuuden, saavutettavuuden, vaikuttavuuden ja laadun parantamiseen. Kansallisen, poikkihallinnollisen mielenterveysstrategian valmistelussa pyritään mielenterveyden laaja-alaiseen huomioimiseen yhteiskunnassa ja mielenterveysongelmien hoidon kehittämiseen.

Lasten ja nuorten mielenterveys ja mielenterveyspalvelut perustasolla

Mielenterveyshäiriöt ovat yleisiä. Niitä esiintyy 10–15 %:lla lapsista ja 20–25 %:lla nuorista. Yleisimpiä ovat ahdistuneisuus- ja masennushäiriöt, aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö, käytöshäiriö sekä nuoruusiässä yleistyvät päihdehäiriöt ja syömishäiriöt. On tavallista, että lapsella tai nuorella on samanaikaisesti useampi häiriö.

Vaikka viitteitä ahdistuneisuuden ja psyykkisen kuormittuneisuuden lisääntymisestä on etenkin lukiossa ja korkeakouluissa opiskelevilla, psyykkisten häiriöiden ei ole todettu oleellisesti lisääntyneen viime vuosikymmeninä. Sen sijaan erikoissairaanhoidon palveluihin ohjautuminen ja niiden avohoidon käyntimäärät ovat lisääntyneet huomattavasti (Kuvio 1).

Lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalvelut

Lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalveluja tarjotaan terveydenhuollossa lastenneuvolassa, kouluterveydenhuollossa ja terveyskeskusvastaanotoilla. Mielenterveyden peruspalveluja tuotetaan myös sivistyspalveluissa (varhaiskasvatus, opiskeluhuolto, nuorisotyö) sekä sosiaalipalveluissa (perheneuvolat, perhetyö, lastensuojelu). Osassa maata perheneuvoloiden palvelut kattavat myös nuorisoikäiset, mutta kunnilla voi olla myös erilaisia matalan kynnyksen mielenterveyspalveluja nuorille. Nuorisoasemat ovat alueesta riippuen joko kuntien omaa tai A-

klinikkasäätiön toimintaa. Ne tarjoavat päihdeasioiden lisäksi vaihtelevasti apua esimerkiksi muihinkin riippuvuuksiin ja mielenterveysongelmiin.

LAPE-työskentelyn aikana kehitetyn yhteistyörakenteen, perhekeskuksen, tarkoitus on edistää pienten lasten perheiden kohdalla monialaista yhteistyötä kunnan sisällä sekä erikoissairaanhoidon ja yksityisen sektorin kanssa. Kouluikäisten osalta osallistuminen perhekeskusten toimintaan ei ole vielä muotoutunut. Kuntien palveluita täydentävät erityisesti mielenterveyttä edistävän työn osalta järjestöjen ja seurakuntien palvelut.

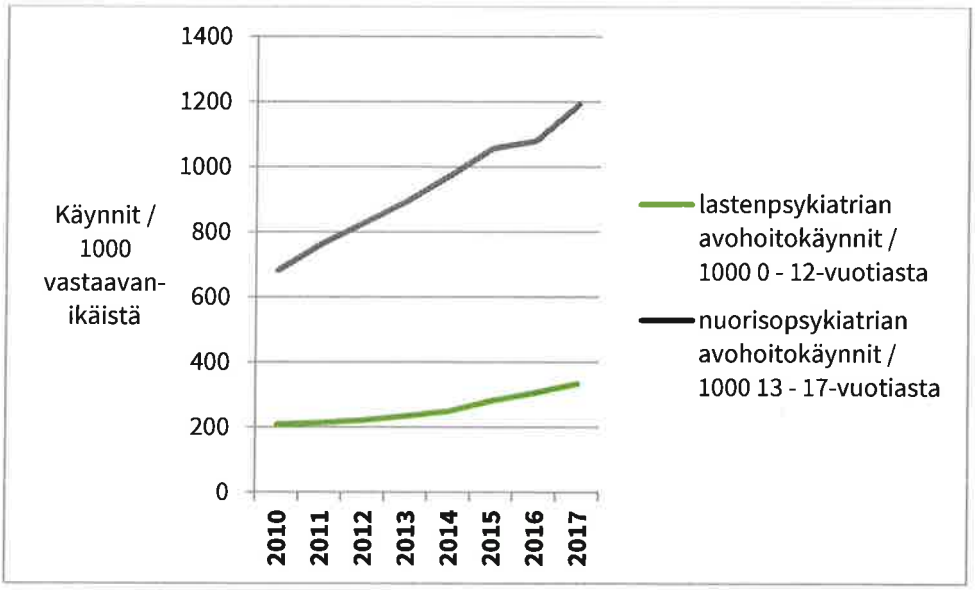

Kuvio 1. Erikoissairaanhoidon avohoitokäynnit lasten- ja nuorisopsykiatrialla tuhatta vastaavanikäistä kohden 2010–luvulla

Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen keskeisiä ongelmakohtia

Mielenterveyden lähipalvelut ovat riittämättömät. Tuoreessa Kouluterveyskyselyssä yli 40 % mielialastaan huolissaan olleista peruskoulun 8-9-luokkalaisista koki, ettei ollut saanut tarvitsemaansa tukea koulun aikuisilta tai muista palveluista. Peruskoulun 4.-5.-luokkalaisista vain joka toinen koki, että oli voinut keskustella aikuisen kanssa mieltään painavista asioista. Samaan viittaa lasten ja nuorten psykiatrisen erikoissairaanhoidon palvelujen käytön huomattava lisääntyminen. Osittain tämä liittyy parempaan häiriöiden tunnistamiseen, mutta pääasiallinen syy erikoissairaanhoidon kuormittumiseen on perustason palvelujen riittämättömyys.

Lasten ja nuorten mielenterveyden oireiden ja lievien häiriöiden hoitoon tarkoitetut peruspalvelut ovat rakenteellisesti ja toiminnallisesti pirstaleisia. Vain terveyskeskuksilla on lakisääteinen mielenterveyden häiriöiden hoitamisen velvoite. Neuvola- ja kouluterveydenhuollon, opiskeluhuollon psykologi- ja kuraattoripalveluiden sekä perheneuvolan tehtävänä on niitä koskevien lakien mukaan pelkästään tukea ja edistää mielenterveyttä. Käytännössä lasten ja nuorten mielenterveyden edistämisen, häiriöiden ehkäisemisen ja niiden hoitamisen kokonaisuudesta ei vastaa eikä sitä johda mikään taho. Palvelujen koordinoitua toiminnallista kokonaisuutta ei synny, ei myöskään niiden koordinoitua kehittämistä.

Terhi Aalto-Setälä, Eeva Huikko, Jaana Suvisaari 15.10.2019

Mielenterveyshäiriöiden hoidon palveluvalikot vaihtelevat kunnissa suuresti. Perheneuvoloiden ja nuorisopalveluiden rakenteet ja sisällöt ovat kirjavat ja ikärajat epäyhtenevät. Vaikuttavia, perustasolle soveltuvia menetelmiä ei ole kattavasti käytössä. Perheneuvoloissa ja kouluissa (kuraattorit ja psykologit) tehtävän mielenterveystyön tilastointi on puutteellista, mikä vaikeuttaa lasten ja nuorten mielenterveyshäiriöiden hoitokokonaisuuden kehittämistä ja laadun seurantaa.

Sosiaali- ja terveysministeriön kiireettömän hoidon kriteerit määrittävät perustason tehtäväksi lievien ja keskivaikeiden mielenterveyshäiriöiden hoitamisen. Tästä lakisääteisesti vastuussa olevissa terveyskeskuksissa ei kuitenkaan ole tarpeenmukaisia toimintarakenteita ja -malleja, eikä henkilö- ja osaamisresurssia, ja käytännössä terveyskeskuksissa ei juurikaan hoideta lasten ja nuorten mielenterveyshäiriöitä. Kouluterveydenhuollon resurssit käytetään pääosin fyysistä terveydentilaa painottaviin terveystarkastuksiin. Edes jo todettuihin mielenterveyden ongelmiin ei pystytä riittävästi reagoimaan. Koululääkäri- ja psykologimitoitus toteutuvat tällä hetkellä riittämättömästi useimmissa kunnissa.

Tilanteen kohentaminen edellyttää mielenterveystyön hoito- ja koordinaatiovastuun selkeyttämistä, lähipalvelujen ja työntekijöiden osaamisen vahvistamista sekä vaikuttavien hoitomenetelmien käyttöönottoa. Tilastoinnin saattaminen ajantasaiseksi mahdollistaisi palveluiden laadun ja yhdenvertaisen saatavuuden seurannan ja on edellytys kehittämistyölle.

Opiskelijoiden perustason mielenterveyspalvelut

Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö (YTHS) tuottaa opiskeluterveydenhuollon perustason mielenterveyspalvelut korkeakoulu- ja ammattikorkeakouluopiskelijoille. YTHS on kehittänyt mielenterveyspalvelujen matalan kynnyksen palveluja ja palveluprosesseja. Korkeakoulu-opiskelijoiden psyykkisen kuormittuneisuuden lisääntyminen on kuitenkin aiheuttanut huolta palvelujen riittävyydestä.

Toisen asteen opiskelijoiden opiskeluterveydenhuollon palvelujen järjestämisestä vastaa kunta. Palveluihin tulee sisältyä mielenterveyshäiriöiden ja päihdeongelmien varhainen toteaminen ja perustason hoito. Selvityksissä on kuitenkin todettu, ettei opiskeluterveydenhuollon terveyden- ja sairaanhoitopalveluja järjestetä kaikissa kunnissa yhtenäisenä kokonaisuutena, ja puutteita on erityisesti sairaanhoidollisten mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestämisessä ja saatavuudessa. Sekä opiskeluterveydenhuollon osaamisessa että resursseissa on parannettavaa. Taustalla on vastaavanlaisia ongelmia kuin lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalveluissa.

Aikuisväestön perustason mielenterveyspalvelut

Aikuisten mielenterveyspalveluissa perustasolla tarkoitetaan perusterveydenhuoltoa, työterveyshuoltoa, vankiterveydenhuollon perusterveydenhuoltoa sekä perusterveydenhuollon mielenterveystyöryhmiä ja päihdetyöryhmiä sekä A-klinikkatyyppisiä yksiköitä. Aikuisten perustason mielenterveyspalveluissa yhteistyötä erikoissairaanhoidon kanssa on kehitetty pitkään, ja Suomeen on kehittynyt erilaisia alueellisia ratkaisuja. Mielenterveyshäiriöissä potilaan arvioinnin ja hoidon aloituksen tulisi aina toteutua nopeasti, mutta tässä on edelleen valtaosassa maata haasteita. Vaikuttavia psykososiaalisia hoitoja, kuten lyhytterapioita, on perustasolla vain vähän tarjolla. Hoitoketjujen toimivuudessa, erikoissairaanhoidon jalkautumisessa, konsultaatiomahdollisuuksissa ja -käytännöissä ja perustason osaamisessa on kehitettävää.

Terhi Aalto-Setälä, Eeva Huikko, Jaana Suvisaari 15.10.2019

Perustason mielenterveyspalvelujen saatavuuden, saavutettavuuden, vaikuttavuuden ja laadun parantaminen on erittäin kannatettavaa. Tämä edellyttää riittävien resurssien lisäksi etenkin lasten ja nuorten kohdalla hoito- ja koordinaatiovastuun selkeyttämistä ja kaikissa ikäryhmissä toimivia yhteistyömalleja, vaikuttavien psykososiaalisten menetelmien saatavuuden parantamista ja niiden koordinointia sekä perustason osaamisen lisäämistä.

Pääjohtaja Markku Tervahauta

Johtaja Terhi Kilpi

VIITTEET:

Haravuori H, Muinonen E, Kanste O, Marttunen M. Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa. Opas arviointiin, hoitoon ja käytäntöihin. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; Ohjaus 2016/20

Hammarberg L, Klemetti R. Nuorten palvelujen järjestämisen malleja Manner-Suomessa. Puhelinhaastattelujen raportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 34/2016.

Huikko E, Kovanen L, Torniainen-Holm M, ym. Selvitys 5-12-vuotiaiden lasten mielenterveyshäiriöiden hoito- ja kuntoutuspalvelujärjestelmistä Suomessa. Helsinki; Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 14/2017.

Huikko E, Santalahti P, Torniainen-Holm M, ym. Lastenpsykiatrisen erikoissairaanhoidon yhteistyö kuntien mielenterveyspalvelujen ja lastensuojelun kanssa. Duodecim 2018;18:1827-36.

Hermanson E, Kosola S, Kuortti M,ym. Yleislääkärin rooli nuorten mielenterveyden häiriöiden hoidossa. Suomen Lääkärilehti 2015;12:809-813

Kanste O, Haravuori H, Kolimaa M, Vorma H, Fagerlund-Jalokinos S, Suvisaari J, Muinonen E, Marttunen M. Mielenterveys- ja päihdetyö opiskeluterveydenhuollossa. Palvelut, menetelmät ja yhteistyö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi 19/2016

Kouluterveyskysely 2019, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Lasten terveys, hyvinvointi ja palvelut –tutkimus 2018, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Psykiatrinen sairaanhoito 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 33/2018.

Ranta K, Parhiala P, Pelkonen R, ym. Nuorten masennus, mielenterveyden hoitoketjut ja näyttöön perustuvan hoidon integroitu implementaatio perustasolle. 2018;Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisu 90/2017

Sourander, A, Marttunen, M. 2017; Lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden epidemiologia. Kirjassa: Kumpulainen, K, Aronen, E, Ebeling, H, Laukkanen, E, Marttunen, M, Puura, K, Sourander, A, toim. Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Valtiontalouden tarkastusvirasto. Lasten mielenterveysongelmien ehkäisy ja hyvinvoinnin tukeminen kouluterveydenhuollossa. Valtiontalouden tarkastusviraston selvitykset 2017:3.